

Anka Aškerc, Celje

Spomeniškovarstvena izhodišča za prenovo starega mestnega jedra Celja

Starting Points for Monument Preservation in the Renewal of the Old Town Nucleus of Celje

V I. 1980 je Izvršni svet občine Celje pri Razvojnem centru Celje naročil izdelavo načrta prenove. Izhodišča za nadaljnje načrtovanje so nastajala v letih 1980—1981 s sodelovanjem Urbanističnega inštituta Ljubljana, pripravil pa jih je Zavod za spomeniško varstvo Celje. V pričujočem zapisu želimo opredeliti temeljne značilnosti mesta in njegove probleme ter cilje prenove le s spomeniškovarstvenega vidika. Pri tem ugotavljamo, da je bil pri našem delu premalo uveljavljen interdisciplinarni pristop, kar je pogojevala tudi takratna kadrovska zasedba. Manjka predvsem etnološki vidik. Pri celotnem procesu načrtovanja pa velja omeniti predvsem dve pomankljivosti: prebivalci mesta o njem niso bili obveščeni niti niso sodelovali. V načrtovanje ni bila vključena samoupravna stanovajska skupnost, čeprav gre predvsem za prenovo stanovanj.

Pomen mesta Celja in njegov zgodovinski razvoj sta dovolj znana, zato želimo na tem mestu poudariti le tiste njegove vrednote, ki predstavljajo najpomembnejša spomeniška izhodišča za prenovo starega mestnega jedra.

Današnje mesto leži na tleh antične Celeie, o katere bogastvu pričajo številne najdbe. Javnosti dostopne so le posamezne, večinoma drobne najdbe, saj sledovi antične arhitekture v mestu doslej še niso bili prezentirani, še zlasti, ker so bili ostanki najprezentativnejših javnih rimskih stavb brezkompromisno uničeni ob hitri gradnji mesta konec 19. stoletja (dve javni kopališči, bazilika, domnevni arks).

O podobi srednjeveškega mesta v njegovi najzgodnejši dobi vemo le malo, o obdobju njegovega velikega vzpona za časa Celjanov pa tudi danes priča vrsta ostalin. Tako so sodelovali pri gradnji vseh starejših javnih stavb, dali so zgraditi mestno obzidje, ki je za dolga stoletja začrtalo okvire mesta. Posebno raziskave v zadnjih letih pa so z vrsto novo odkritih elementov potrdile, da se je gospodarski vzpon tega časa odražal tudi v bogastvu meščanske arhitekture.

Srednjeveška, do danes ohranjena, pa je ulična mreža in v večini tudi parcelacija znotraj mestnega obzidja.

Mnogo več posameznih arhitekturnih elementov pa tudi celotnih stavbnih zasnov je ohranjenih iz 16. stol., ko je tudi pri gradnji javnih stavb izpričana živahna dejavnost. V 17. in 18. stol. vlada v Celju nekakšno zatišje, saj je nanovo pozidana v mestu le ena pomembna arhitektura (Prothasijev dvorec). Domnevati smemo, da so bili v tem času pozidani prej leseni deli meščanskih

stavb, zlasti stopnišča in arkadne povezave med uličnimi in dvoriščnimi trakti. Značilno je, da Celje skorajda nima ohranjenih baročnih elementov (reprezentančnih stopnišč, štukatur itd.), tako značilnih za druga slovenska mesta. Mnogo je gotovo uničil požar l. 1789.

19. stol. je dalo Celju današnji obseg in

4

Z začetkom 1. svetovne vojne se gradbeni polet ustavi, pa tudi v obdobju med obema vojnoma rastejo le posamezne stavbe v okviru že prej uveljavljenega urbanega koncepta.

Takšno je mesto dočakalo povojni čas, ki je prinesel velike spremembe, hiter razvoj, pa tudi veliko problemov, ki jih mesto prej

1. CELJE. Posnetek iz l. 1981 prikazuje v prvem planu staro mestno jedro, ki prehaja v novejši del mesta. V staro mestno jedro posegajo velika blagovnica in stolpnici. Masa blagovnice ruši drobno mestno strukturo in karejsko zazidavo. Stolpnici z viščinami močno preglasaata gabarit starega jedra

2. in 3. CELJE. Posegi v srednjeveško parcelacijo; 2. »napajanje« trgovskih lokalov po novih komunikacijah, ki sekajo vrtno parcele 3. Pozidava internih površin stanovanjskih otokov s skladišči

4. in 5. CELJE. Posledice čezmernega širjenja poslovno-trgovske dejavnosti v starem delu mesta: 4. skladiščenje na dvoriščih, 5. skladiščenje v kleteh

6.—8. in 10. CELJE. Načini bivanja v starem mestnem jedru

9. CELJE. Fizično propadanje stavbnega fonda zaradi nevdzdrževanja

11. CELJE. Uporaba cenenih materialov pri zasilnih »rešitvah«

podobo strnjenegega mestnega jedra. Razvoj industrije, predvsem železnice, ki je bila skozi Celje speljana 1847. leta, sta pospešila gospodarski razvoj, ki je po letu 1872 rasel na osnovi regulacijskih načrtov. Široke nove ulice, reprezentančne stavbe, pozidane v historičnih slogih, dajejo novo podobo mestu, ki hoče postati veliko.

ni poznalo. Staro mestno jedro Celje se srečuje s podobnimi težavami kot druga mesta, ki so postala središče in nosilec vsega javnega življenja po vojni zgrajenih mestnih predelov, ki imajo v glavnem le stanovanjski značaj. Na tem mestu želimo te probleme opredeliti le s spomeniškovarstvenega gledišča.

Koncentracija skorajda vseh javnih dejavnosti v starem mestnem jedru pomeni nenehno širjenje poslovnih površin na račun stanovanjskih in hitro upadanje števila prebivalcev. Poslovne dejavnosti, zlasti trgovina, zavzemanje čedalje bolj tudi skupne prostore stavb, dvorišča in nepozidane predele notranjosti uličnih obokov, ki so bili

8

9

nekoč širši bivalni prostor stanovalcev. Širijo se tudi iz pritličij v nadstropja stavb ali pa jih zavzemajo celo v celoti. Nove dejavnosti ne upoštevajo zasnove stavb ter siromašijo ali celo uničujejo njihovo historično pričevalnost.

Stavbe, predvsem njihovi stanovanjski deli, so slabo vzdrževani, stanovanjski standard je izredno nizek. To še posebej velja za srednjeveški del mesta, za katerega je značilno tudi to, da ima po površini zelo majhne, v procesu priseljevanja neprehtano nastale stanovanjske enote, ki narekujejo številne, glede na stavbno zasnovo, nelogične prezidave. Starostna in socialna struktura prebivalcev sta neugodni.

Propadanje stavb se še posebej odraža pri spomeniškovarstveno pričevalnih sestavinah arhitekture. Arhitekturna členitev izginja, kvalitetno stavbno pohištvo zamenjujejo povprečni industrijski izdelki, kvalitetne materiale nadomeščajo ceneni, pogosto gre za slabo izvedbo itd. Vse to pomeni še nadaljnje siromašenje stavbnega tkiva.

10

11

Pri gradnji poslovnih zgradb, ki so nastajale na nepozidanih mestnih predelih, so bile le redko upoštevane značilnosti mestnega prostora glede parcelacije ulične črte, višin in strukture. Moč investitorja in njegove zahteve so pogosto preglasile strokovna stališča, neredko tudi sprejete urba-

nistične dokumente.

Eno izmed vodil pri pripravi spomeniškovarstvenih smernic za prenovo je bilo reševanje teh in podobnih vprašanj. Pri delu smo izhajali iz že uveljavljene prakse konservatorske stroke in se pri tem hoteli izogniti nekaterim pomanjkljivostim iz preteklosti. Predvsem smo želeli spremeniti pojmovanje, po katerem se je za »zavarovano« območje mesta pogosto štelo le mesto v mejah srednjeveškega obzidja. Posledica tega je gradnja stolpnice v predelu, ki je bil oblikovan v 19. stoletju. Kot izhodišče vrednotenja so bile preveč upoštevane le posamezne stavbe, manj pa zasnova posameznih mestnih predelov in mesto kot celota ter njegove bivalne kvalitete. To se odraža v neustrezni povezavi med starim mestnim jedrom in novimi predeli mesta ter v radikalnih posegih v ohranjeno srednjeveško parcelacijo posameznih mestnih predelov.

Uspesnejše delo pa je onemogočilo dejstvo, da je v Celju tehnično dokumentiranih le okrog 20 odstotkov stavb.

Ponovno smo analizirali stavbno tkivo, podrobneje tiste objekte, ki so tehnično dokumentirani. Posamezne objekte smo stilno opredelili, evidentirali kvalitetne arhitekturne elemente ter določili varstvene režime. Temeljitejšo analizo posameznih stavb so narekovala tudi sprotne obnovitvena in vzdrževalna dela. Opredelili in valorizirali smo prostorske kvalitete mesta, posamezne ambience ter fasadne mize. Historični razvoj mesta smo popisali v njegovih najznačilnejših obdobjih, in sicer glede na pozidane dele proste površine ter lokacijo najpomembnejših javnih stavb. Pri tem smo poleg virov upoštevali tudi analizo obstoječega stavbnega tkiva, kar je dalo glede razvoja mesta nekatere nove rezultate. Pripravili smo študije plastike mestnega telesa ter nakazali njegovo vrednost v širšem prostoru.

V zaključku smo opisali spomeniškovarstvene cilje in varstvene režime za mesto kot celoto in njegove posamezne predele, izhajajoč iz spomeniškovarstvenih kvalitete.

A. posnetek Celja iz l. 1981 prikazuje v prvem planu staro mestno jedro, ki prehaja v novejši del mesta. V staro mestno jedro posegajo velika blagovnica in stolpnici. Masa blagovnice ruši drobno mestno strukturo in karejsko zazidavo. Stolpnici z višinami močno preglasaata gabarit starega jedra.